

**OGRANICZENIE ZANIECZYSZCZENIA WÓD AZOTANAMI
POCHODZĄCYMI ZE ŹRÓDEŁ ROLNICZYCH ORAZ ZAPOBIEGANIE
DALSZEMU ZANIECZYSZCZENIU**

**Metodyka doradzenia
Świadczenie usług doradczych w ramach
PROGRAMU ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH
2014-2020**

Zatwierdzona przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi

pismo SWI.td.6547.6.2020 z dnia 17.06.2020 r.

Brwinów, 2020

SPIS TREŚCI

I. Wstęp	3
II. Ogólne zasady świadczenia usługi doradczej „Ograniczenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu”	4
III. Schemat blokowy	9
IV. Dokumenty wspólne dla wszystkich usług doradczych – wykaz	10
V. Narzędzia pracy doradczej	10
VI. Harmonogram realizacji usługi doradczej	11
Załącznik 1. Lista sprawdzająca	16

I. Wstęp

Zjawisko eutrofizacji wód jest wynikiem ich nadmiernego użyźnienia, czyli nagromadzenia dużej ilości biogenów, głównie azotu i fosforu. Te dwa pierwiastki mają decydujący wpływ na rozwój organizmów żywych. Duża koncentracja biogenów w wodach sprzyja dynamicznemu rozwojowi i rozmnażaniu flory i fauny wodnej. Z czasem rozkład dużej masy obumierających organizmów powoduje wydzielanie dużych ilości dwutlenku węgla, a w dalszej fazie także siarkowodoru. W efekcie w wodach powstają warunki beztlenowe, tzw. pustynie tlenowe.

Brak tlenu powoduje obumieranie organizmów potrzebujących tlenu do życia, w tym ryb. Następuje zmniejszenie bioróżnorodności ekosystemów wodnych, aż do ich całkowitego obumarcia. Wody eutroficzne tracą swoje walory użytkowe i rekreacyjne.

W celu ochrony i poprawy jakości wód poszczególne kraje członkowskie Unii Europejskiej wprowadziły na swoich terytoriach zharmonizowane przepisy „prawa wodnego” i tzw. Dyrektywę Azotanową. W Dyrektywie określono przyczyny negatywnego wpływu rolnictwa na środowisko i środki zaradcze zapobiegające takiemu oddziaływaniu. Dyrektywa ustanawia, że „... główną przyczynę zanieczyszczenia ze źródeł rozproszonych wpływających na wspólnotowe wody stanowią azotany pochodzące ze źródeł rolniczych; z tego względu niezbędne jest, w celu ochrony zdrowia ludzi i zasobów żywych oraz ekosystemów wodnych (...) zapobieżenie dalszemu takiemu zanieczyszczeniu; w tym celu ważne jest podjęcie środków dotyczących składowania i rolniczego wykorzystania wszelkich związków azotu, oraz dotyczących tego pewnych praktyk zagospodarowania gruntów”¹.

W wyniku realizacji usługi doradczej rolnicy zweryfikują dokumentację oraz swoje dotychczasowe praktyki rolnicze i dostosują gospodarstwo do obowiązującego prawa. Dzięki racjonalizacji nawożenia uzyska się lepsze wykorzystanie azotu z nawozów naturalnych i mineralnych.

¹ Dyrektywa Rady 91/676/EWG

II. Ogólne zasady świadczenia usługi doradczej „Ograniczenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu”

Celem świadczenia usługi doradczej jest pomoc rolnikom w realizacji zobowiązań wynikających z tzw. Programu azotanowego dotyczącego ograniczenia zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu.

Kto może świadczyć usługi doradcze?

Usługa musi być wykonana przez doradcę rolniczego wpisanego na listę doradców rolniczych, która jest prowadzona przez Dyrektora Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie.

1. Beneficjenci usług

Rolnicy posiadający numer identyfikacyjny producenta nadany na podstawie przepisów ustawy².

2. Przepisy prawne dotyczące ograniczenia zanieczyszczenia wód azotanami ze źródeł rolniczych

Legislacja UE

- Dyrektywa Rady z dnia 12 grudnia 1991 r. dotycząca ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego (91/676/EWG) (Dz.U. UE L 375 z dnia 31 grudnia 1991 r. z późniejszymi zmianami).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (Dz. U. L 347 z 20.12.2013, s. 487, z późn. zm.).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 1306/2013 z dnia 17 grudnia 2013 w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej, zarządzania nią i monitorowania jej oraz uchylające rozporządzenia Rady (EWG) nr 352/78, (WE) nr 165/94, (WE) nr 2799/98, (WE) nr 814/2000, (WE) nr 1290/2005 i (WE) nr 485/2008.
- Dyrektywa Rady 96/61/WE z dnia 24 września 1996 r. dotycząca zintegrowanego zapobiegania zanieczyszczeniom i ich kontroli.
- Dyrektywa 2000/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2000 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej(Dz.U. L 327 z 22.12.2000, s. 1)

² na podstawie art. 17 ustawy z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności (Dz. U. z 2017 r. poz. 1853 oraz z 2019 r. poz. 1824)

Legislacja krajowa

- Ustawa Prawo wodne z 20 lipca 2017 r. (Dz. U. 2017 poz.1566 z późn. zm).
- Ustawa z dnia 10 lipca 2007 r. o nawozach i nawożeniu (Dz. U. z 2017 r. poz. 668 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 22 marca 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie korzystania z usług doradczych” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 oraz warunków i trybu jej wypłaty (Dz. U. z 2017r., poz. 692 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz. U. z 2018 r. poz. 627 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz. U. z 2019 r. poz. 1186);
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 7 października 1997 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budowle rolnicze i ich usytuowanie (Dz. U. z 2014 r., poz. 81).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 lutego 2020 r. w sprawie przyjęcia "Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu" (Dz.U. z 2020 r. poz. 243)
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 kwietnia 2008 r. w sprawie szczegółowego sposobu stosowania nawozów oraz prowadzenia szkoleń zakresu ich stosowania (Dz.U. z 2019 r. poz. 1826).
- Uchwała nr 34 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2019 r. w sprawie przyjęcia Krajowego programu ograniczania zanieczyszczenia powietrza,
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 lutego 2020 r. w sprawie przyjęcia "Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu" (Dz.U. 2020 poz. 243)
- [zalecenia nie będące prawem]" Zbiór zaleceń dobrej praktyki rolniczej mający na celu ochronę wód przed zanieczyszczeniem azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych - do dobrowolnego stosowania" (<https://www.gov.pl/web/rolnictwo/zbiór-zalecen-dobrej-praktyki-rolniczej-do-dobrowolnego-stosowania>).

3. Opis procesu świadczenia usług doradczych

1) Rozmowa z rolnikiem (w trakcie zgłaszania zapotrzebowania na usługę) dotycząca profilu produkcji gospodarstwa i uczestniczenia w działaniach PROW. Poinformowanie rolnika na temat ogólnych wymogów programu azotanowego i konsekwencji ich nieprzestrzegania.

2) Zapoznanie się z warunkami zewnętrznymi i wewnętrznymi gospodarstwa.

Doradca wykonujący usługę doradczą powinien zapoznać się z informacjami i ewentualnie dokumentami, od których zależy zakres wymogów obowiązujących w konkretnym gospodarstwie:

- rejestry zwierząt utrzymywanych w gospodarstwie lub dokumentacja z ARiMR,
- wykaz upraw (na podstawie wniosku o dopłaty obszarowe),
- dokumentacja budowlana dotycząca obiektów do przechowywania nawozów naturalnych,
- położenia (lub nie) gospodarstwa na obszarze zagrożonym erozją wodną,
- występowania w gospodarstwie terenów o dużym nachyleniu, tj. stoku o nachyleniu większym niż 10%,
- charakterystyki wód powierzchniowych na obszarze gospodarstwa bądź graniczących z gruntami gospodarstwa (m.in. ujęcia wód pitnych, ciek naturalne³, wielkość zbiorników wodnych graniczących z polami gospodarstwa),
- położenia (lub nie) gospodarstwa na obszarze NATURA 2000,
- położenia (lub nie) gospodarstwa na obszarze szczególnego zagrożenia powodzią,
- planów zadań ochronnych albo planów ochrony obejmujących użytki rolne należące lub użytkowane przez rolnika,
- położenia gospodarstwa na terenie parku krajobrazowego, parku narodowego, rezerwatu, obszaru chronionego krajobrazu, w strefie ochronnej ujęć wody,
- innymi – właściwymi dla danego regionu, miejscowości, gospodarstwa.

3) Zebranie informacji dotyczących:

- rzeczywistych stanów inwentarza co jest potrzebne do obliczenia produkcji nawozów naturalnych, kierunków produkcji zwierzęcej, stosowanego systemu utrzymania inwentarza, (jeśli dotyczy)

³ ciek naturalne – to rzeki, strugi, strumienie i potoki oraz inne wody płynące w sposób ciągły lub okresowy naturalnymi lub uregulowanymi korytami

- powierzchni miejsc do przechowywania stałych nawozów naturalnych, potencjalnych miejsc lokalizacji polowej przyzmy czasowej (sprawdzenie spełnienia warunków), pojemności zbiorników na płynne nawozy naturalne, aktualności wpisów w wymaganej dokumentacji, sposobu przechowywania kiszzonek, (jeśli dotyczy)
- działań rolnośrodowiskowych realizowanych w gospodarstwie i związanych z tym dodatkowych wymogów, (jeśli dotyczy)
- planowanych zmian w gospodarstwie, szczególnie mających związek ze zmianą skali produkcji, np. powiększenie produkcji zwierzęcej, zmiana produkcji, zakupy, sprzedaż nawozów naturalnych, powierzchnia i pojemność zbiorników na nawozy naturalne,
- ewentualnego stosowania osadów ściekowych i odpadów do zagospodarowania metodą R10, (jeśli dotyczy)
- metod nawożenia azotem stosowanych w gospodarstwie ograniczających emisję amoniaku, (jeśli dotyczy)
- zapoznać się z umową zbytu nadwyżki nawozów (jeśli dotyczy).

4) Wizyty w gospodarstwie:

W pierwszym roku usługi co najmniej dwie wizyty w gospodarstwie, w drugim roku nie mniej niż jedna wizyta rocznie.

Pierwsza wizyta i ocena dostosowania gospodarstwa do wymaganych założeń „Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu”, zwanego dalej „programem azotanowym” oraz dokonanie niezbędnych obliczeń. Przy pomocy listy sprawdzającej doradca dokonuje oceny spełnienia wymogów szczegółowych umieszczonych na listach sprawdzających i przy każdym z wymogów wypełnia właściwą kolumnę: (TAK lub NIE lub NIE DOTYCZY, Opis niezgodności i zalecenia jej naprawy).

Kolumnę „Opis niezgodności i zalecenia jej naprawy” - wypełnia się dla stwierdzonych uchybień.

5) Ustalenia i obliczenia:

a) Ustalić powierzchnie użytków rolnych gospodarstwa z uwzględnieniem powierzchni upraw intensywnych i ogrodniczych.

b) Dokonać niezbędnych obliczeń dotyczących produkcji zwierzęcej:

Obrót stada sporządza się za poprzedni rok kalendarzowy. W przypadku istotnych zmian w strukturze i wielkości stada, możliwe jest sporządzenie obrotu stada dla bardziej aktualnych danych np. od września roku poprzedniego do sierpnia roku sporządzenia planu. Doradca uzasadnia przyjęcie takich danych w notatce, np. rolnik zasiedlił nową oborę, rolnik zrezygnował z produkcji zwierzęcej, itp.

- stanu średniorocznego zwierząt,
- liczby DJP,
- średnich rocznych wielkości produkcji odchodów zwierzęcych (nawozów naturalnych) i koncentracji zawartego w nich azotu w zależności od gatunku zwierząt gospodarskich, ich grupy technologicznej i systemu utrzymania, wielkości maksymalnej rocznej dawki poszczególnych odchodów zwierzęcych wykorzystywanych rolniczo w gospodarstwie, która nie przekracza wymogu 170 kg azotu ogólnego na hektar,
- minimalnej powierzchni miejsc do przechowywania stałych nawozów naturalnych,
- minimalnej objętości zbiorników do przechowywania płynnych nawozów naturalnych,
- corocznych maksymalnych dawek azotu działającego ze wszystkich źródeł lub coroczne sporządzenie planu nawożenia azotem opartego bilans azotu azotu na powierzchni pola (dla gospodarstw, których to dotyczy).

c) Dokonać pomiaru istniejących miejsc składowania obornika i kiszonki, ustalić możliwe wysokości składowania nawozów naturalnych stałych, możliwości przykrycia przyzmy obornika, zbiornika na płynne nawozy.

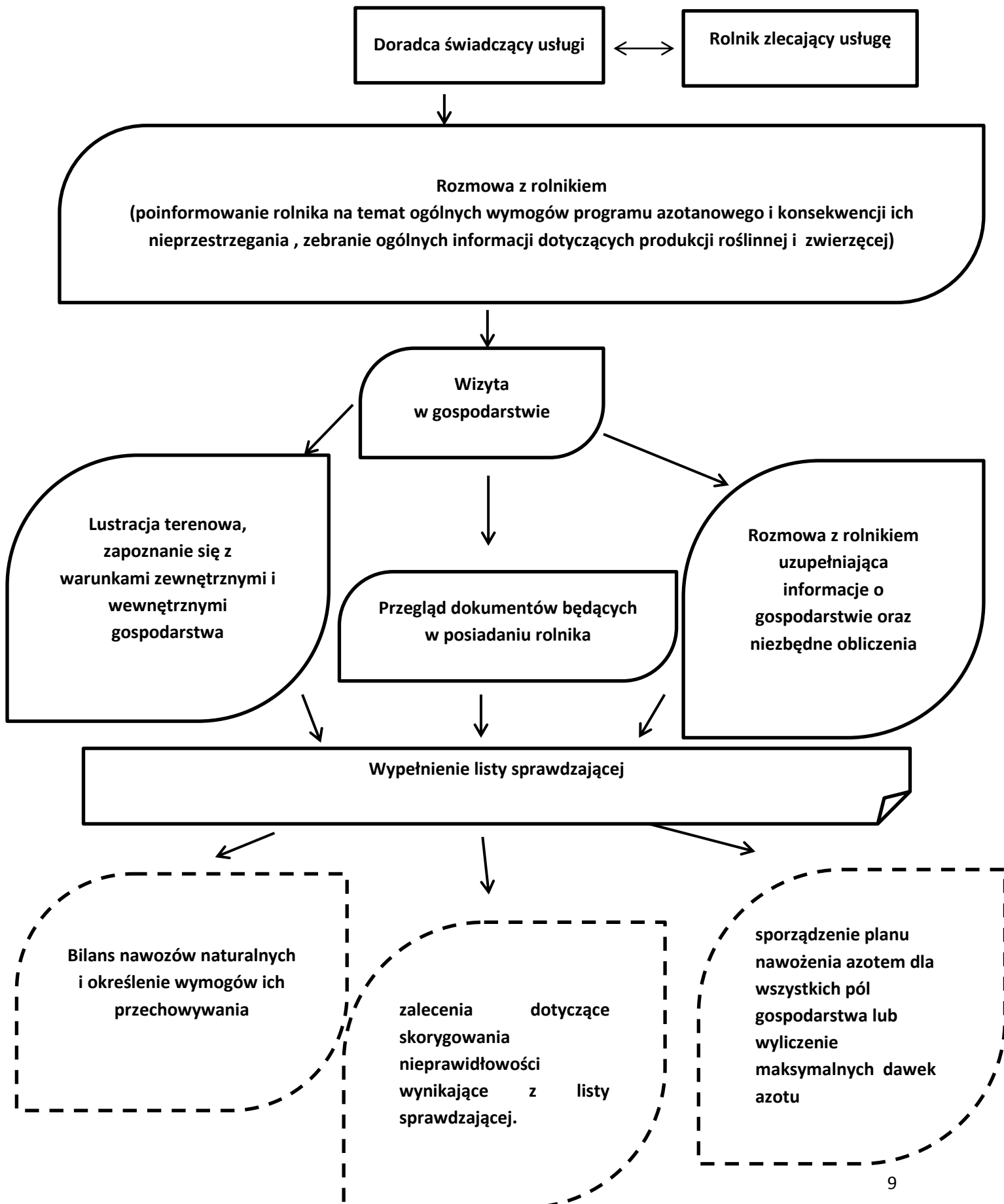
d) Ustalić czy rolnik czasowo przechowuje obornik bezpośrednio na gruntach rolnych.

6) Efekt końcowy sporządzonej oceny spełnienia zasad gospodarowania zgodnych z programem działań:

- wypełniona **lista sprawdzająca oraz opracowane zalecenia** dotyczące skorygowania nieprawidłowości wynikające z listy sprawdzającej
- sporządzone dla gospodarstwa wymagane w programie azotanowym dokumenty:
 - **obliczenie stanu średniorocznego** zwierząt i DJP, ilość produkowanych nawozów naturalnych;
 - **wyliczone stałe powierzchnie i objętości** miejsc do przechowywania nawozów naturalnych,
- wyliczone **maksymalne dawki azotu lub opracowany plan nawożenia azotem** w zależności od wielkości gospodarstwa lub skali produkcji zwierzęcej zgodnie z wymogami Rozporządzenia.
- **wyliczone maksymalne dawki azotu** dla gospodarstw zobowiązanych do ich wyliczenia⁴.
- sprawdzona **ewidencja zabiegów agrotechnicznych** związanych z nawożeniem azotem.
- **sprawdzony szkic lub mapę** z czasowo przechowywanym bezpośrednio na gruntach rolnych obornikiem.

⁴ w tym także gospodarstwa do 10 ha lub 10 DJP, które zgodnie z rozporządzeniem azotanowym są zobowiązane do przestrzegania maksymalnych dawek, choć nie mają obowiązku ewidencjonowania zabiegów

III. Schemat blokowy

IV. Dokumenty wspólne dla wszystkich usług doradczych – wykaz

1. Karta usługi doradczej;
2. Oświadczenie o realizacji programu doradczego;
3. Raport z realizacji programu doradczego.

V. Narzędzia pracy doradczej

1. Materiały szkoleniowe dla doradców: dostępne ulotki, broszury, przydatne linki internetowe, przepisy i wytyczne:
 - Zbiór zaleceń dobrej praktyki rolniczej mający na celu ochronę wód przed zanieczyszczeniem azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych MRIRW Warszawa, luty 2019 r.;
 - Program azotanowy przyjęty w 2018 r. i zaktualizowany w 2020 r.
 - Co robi rolnik, aby nie zanieczyszczać wód. MGMIŻŚ Warszawa, wrzesień 2019 r.;
 - Ograniczenie zanieczyszczenia azotem pochodzenia rolniczego metodą poprawy jakości wód. FDPA KSOW Warszawa 2019 r.;
 - Kodeks dobrej praktyki rolniczej w zakresie ograniczania emisji amoniaku. Opracowany pod redakcją ITP w Falentach, 2019 r.;
 - <https://www.cdr.gov.pl/produkcja-rolna/program-azotanowy>
 - <https://www.cdr.gov.pl/transfer-wiedzy/narzedzia>
 - <https://www.gov.pl/web/gospodarkamorska/program-azotanowy>
 - <https://www.gov.pl/web/gospodarkamorska/pytania-i-odpowiedzi-do-programu-azotanowego>
2. Aplikacje obliczeniowe:
 - aplikacja do sporządzania planu nawożenia azotem;
 - aplikacja do wyliczania maksymalnych dawek azotu;
 - aplikacja do sporządzania obrotów stada na podstawie danych z ARiMR (zip)
<https://www.cdr.gov.pl/113-uslugi-doradcze-prow.;>
 - Instrukcja do aplikacji (pdf).
3. Lista sprawdzająca.

VI. Harmonogram realizacji usługi doradczej (zadania i opis czynności wykonywanych w kolejnych latach)

L.p.	Zadanie	Opis czynności w ramach zadania	Dokumentacja (forma elektroniczna lub papierowa)	Termin realizacji (w latach)
1.	Przyjęcie zlecenia, wykonania usługi	Rozmowa z rolnikiem (poinformowanie rolnika na temat ogólnych wymogów programu azotanowego i konsekwencji ich nieprzestrzegania, uzyskanie ogólnych informacji dotyczących produkcji roślinnej i zwierzęcej)	Notatka z rozmowy, dotycząca praktyk produkcji zwierzęcej i roślinnej (na potrzeby doradcy w ramach usługi).	I rok usługi
2.	Ocena dostosowania do programu azotanowego	Pierwsza wizyta w gospodarstwie, sprawdzenie stanu przestrzegania programu azotanowego. 1. Lustracja terenowa, zapoznanie się z warunkami zewnętrznymi i wewnętrznymi gospodarstwa: 1.1 sprawdzenie stanu miejsc do przechowywania nawozów naturalnych, 1.2 sprawdzenie czy w gospodarstwie są strefy buforowe, tereny o dużym nachyleniu (10% i więcej). 2. Przegląd dokumentów będących w posiadaniu rolnika: 2.1 rejestry zwierząt utrzymywanych w gospodarstwie lub dokumentacja z ARiMR, 2.2 wykaz upraw (na podstawie wniosku o dopłaty obszarowe),	1. Notatka z lustracji terenowej i wywiadu z rolnikiem (na potrzeby doradcy w ramach usługi);	I rok usługi

L.p.	Zadanie	Opis czynności w ramach zadania	Dokumentacja (forma elektroniczna lub papierowa)	Termin realizacji (w latach)
		<p>2.3 dokumentacja budowlana dotycząca obiektów do przechowywania nawozów naturalnych.</p> <p>3. Wywiad z rolnikiem uzupełniający informacje o gospodarstwie.</p> <p>4. Wypełnienie listy sprawdzającej.</p> <p>5. Opracowanie zaleceń dla stwierdzonych niezgodności.</p>	<p>2. Lista sprawdzająca; (Załącznik 1)</p> <p>3. Zalecenia dotyczące skorygowania nieprawidłowości wynikające z listy sprawdzającej.</p>	
	Przygotowanie dokumentacji dla gospodarstwa	<p>1. Wyliczenie maksymalnych dawek azotu lub opracowanie planu nawożenia azotem w zależności od wielkości gospodarstwa lub skali produkcji zwierzęcej zgodnie z wymogami Rozporządzenia:</p> <p>1.1 obliczenie stanu średniorocznego zwierząt i DJP, ilość produkowanych nawozów naturalnych,</p> <p>1.2 wyliczone stałe powierzchnie i objętości miejsc do przechowywania nawozów naturalnych,</p> <p>1.3 zaplanowanie stosowania nawozów zawierających azot,</p>	<p>1. Plan nawożenia azotem lub obliczenia maksymalnych dawek azotu dla upraw (wg wymogów wynikających z Programu działań⁵);</p> <p>2. Wzór ewidencji.</p>	I rok usługi

⁵ W zależności od wielkości gospodarstwa. Dla gospodarstw do 10 ha i 10 DJP wyliczenia mają charakter informacyjny, nie są wymogiem prawa

<i>L.p.</i>	<i>Zadanie</i>	<i>Opis czynności w ramach zadania</i>	<i>Dokumentacja (forma elektroniczna lub papierowa)</i>	<i>Termin realizacji (w latach)</i>
		1.4 przygotowanie arkusza ewidencji stosowania nawozów zawierających azot, udzielenie instruktażu na temat zasad wypełniania.		
3.	Rozliczenie półroczne (opcjonalne)	Przygotowanie dokumentacji dotyczącej rozliczenia w układzie półrocznym (na podstawie informacji zawartych w dokumentacji przetargowej).		Za pierwsze półrocze I roku usługi
4.	Korekty zaleceń, pomoc w uzupełnieniu dokumentacji	<p>Druga wizyta w gospodarstwie</p> <p>1. Weryfikacja dokumentów:</p> <p>1.1. weryfikacja poprawności wypełnienia ewidencji stosowania nawozów zawierających azot,</p> <p>1.2. aktualizacja danych dotyczących wielkości gospodarstwa, prowadzonych upraw i posiadanych zwierząt (rolnik zostaje poproszony o podanie informacji w przypadku gdy zmienia się powierzchnia gruntów, rodzaj uprawy bądź liczba zwierząt.</p> <p>2. Sprawdzenie poprawności przechowywania nawozów naturalnych.</p>	<p>1. Notatka z wizyty w gospodarstwie dotycząca:</p> <ul style="list-style-type: none"> – weryfikacji poprawności wypełnienia ewidencji stosowania nawozów zawierających azot; – aktualizacji danych dotyczących wielkości gospodarstwa, prowadzonych upraw i posiadanych zwierząt (rolnik zostaje poproszony o podanie informacji w przypadku gdy zmienia się powierzchnia gruntów, rodzaj uprawy bądź liczba zwierząt; – sprawdzenia poprawności przechowywania nawozów naturalnych. 	I rok usługi

L.p.	Zadanie	Opis czynności w ramach zadania	Dokumentacja (forma elektroniczna lub papierowa)	Termin realizacji (w latach)
5.	Rozliczenie po pierwszym roku usługi	Przygotowanie dokumentacji dotyczącej rozliczenia w układzie rocznym.		Po pierwszym roku usługi
6.	Ocena dostosowania do programu azotanowego i wydanie zaleceń – aktualizacja	<p>Wizyta w gospodarstwie, sprawdzenie stanu przestrzegania programu azotanowego.</p> <p>1. Lustracja terenowa:</p> <p>1.1 sprawdzenie stanu miejsc do przechowywania nawozów naturalnych.</p> <p>2. Przegląd dokumentów będących w posiadaniu rolnika:</p> <p>2.1 rejestry zwierząt utrzymywanych w gospodarstwie lub dokumentacja z ARiMR,</p> <p>2.2 wykaz upraw (na podstawie wniosku o dopłaty obszarowe).</p> <p>3. Wywiad z rolnikiem uzupełniający informacje o gospodarstwie.</p> <p>4. Wypełnienie listy sprawdzającej.</p> <p>5. Opracowanie zaleceń dla stwierdzonych niezgodności.</p>	<p>1. Notatka z lustracji terenowej i wywiadu rolnikiem;</p> <p>2. Lista sprawdzająca (Załącznik 1);</p> <p>3. Zalecenia dotyczące skorygowania nieprawidłowości wynikające z listy sprawdzającej.</p> <p>.</p>	II rok usługi

<i>L.p.</i>	<i>Zadanie</i>	<i>Opis czynności w ramach zadania</i>	<i>Dokumentacja (forma elektroniczna lub papierowa)</i>	<i>Termin realizacji (w latach)</i>
	Przygotowanie dokumentacji dla gospodarstwa	<p>1. Wyliczenie maksymalnych dawek azotu lub opracowanie planu nawożenia azotem w zależności od wielkości gospodarstwa lub skali produkcji zwierzęcej zgodnie z wymogami Rozporządzenia:</p> <p>1.1 obliczenie stanu średniorocznego zwierząt i DJP, ilość produkowanych nawozów naturalnych,</p> <p>1.2 wyliczone stałe powierzchni i objętości miejsc do przechowywania nawozów naturalnych,</p> <p>1.3 zaplanowanie stosowania nawozów zawierających azot,</p> <p>1.4 przygotowanie arkusza ewidencji stosowania nawozów zawierających azot, udzielenie instruktażu na temat zasad wypełniania.</p>	<p>1. Plan nawożenia azotem lub obliczenia maksymalnych dawek azotu dla upraw (wg wymogów wynikających z Programu działań⁶);</p> <p>2. Wzór ewidencji.</p>	II rok usługi
7.	Rozliczenie półroczne (opcjonalne)	Przygotowanie dokumentacji dotyczącej rozliczenia w układzie półrocznym (jeśli dotyczy, według wymogów wymienionych w SIWZ).		Za pierwsze półrocze II roku usługi
	Korekty zaleceń, pomoc w uzupełnieniu dokumentacji	<p>Druga wizyta w gospodarstwie.</p> <p>1. Weryfikacja dokumentów:</p>	1. Notatka z wizyty w gospodarstwie dotycząca:	II rok usługi

⁶ W zależności od wielkości gospodarstwa. Dla gospodarstw do 10 ha i 10 DJP wyliczenia mają charakter informacyjny, nie są wymogiem prawa

L.p.	Zadanie	Opis czynności w ramach zadania	Dokumentacja (forma elektroniczna lub papierowa)	Termin realizacji (w latach)
		<p>1.1. weryfikacja poprawności wypełnienia ewidencji stosowania nawozów zawierających azot,</p> <p>1.2. aktualizacja danych dotyczących wielkości gospodarstwa, prowadzonych upraw i posiadanych zwierząt (rolnik zostaje poproszony o podanie informacji w przypadku gdy zmienia się powierzchnia gruntów, rodzaj uprawy bądź liczba zwierząt.</p> <p>2. Sprawdzenie poprawności przechowywania nawozów naturalnych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – weryfikacji poprawności wypełnienia ewidencji stosowania nawozów zawierających azot; – aktualizacji danych dotyczących wielkości gospodarstwa, prowadzonych upraw i posiadanych zwierząt (rolnik zostaje poproszony o podanie informacji w przypadku gdy zmienia się powierzchnia gruntów, rodzaj uprawy bądź liczba zwierząt, – sprawdzenia poprawności przechowywania nawozów naturalnych. 	
8.	Rozliczenie po drugim roku usługi	Przygotowanie dokumentacji dotyczącej rozliczenia w układzie rocznym.		Po drugim roku usługi

Załącznik 1. Lista sprawdzająca:

Lp.	Wymogi zgodności	TAK	NIE	NIE DOTYCZY	Opis stwierdzonej niezgodności i zalecenia jej naprawy.
1.1.1	Przestrzega się niestosowania nawozów na glebach zamrzniętych, z wyjątkiem gleby, która rozmarza co najmniej powierzchniowo w ciągu dnia, lub na glebach zalanych wodą, lub nasyconych wodą, lub pokrytych śniegiem.				
1.1.2	Stawy hodowlane nawożone są nawozami naturalnymi lub azotowymi mineralnymi.				
Warunki rolniczego wykorzystania nawozów w pobliżu cieków wodnych					
1.2.1	Przestrzega się stosowania nawozów w odległościach: nawozów (z wyłączeniem gnojowicy) 5 m a gnojowicy 10 m od - jezior i zbiorników wodnych o powierzchni do 50 ha, cieków naturalnych, rowów z wyłączeniem rowów o szerokości do 5 m liczonej na górnej krawędzi brzegu rowu, kanałów. wszystkich rodzajów nawozów 20 m od: - brzegu jezior i zbiorników wodnych o powierzchni powyżej 50 ha, ujęć wody, jeżeli nie ustanowiono strefy ochronnej na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne, obszarów morskiego pasa nadbrzeżnego.				
1.2.2	Podane w punkcie 1.2.1 odległości są zmniejszone o połowę w przypadku zastosowania urządzeń aplikujących je bezpośrednio do gleby (jeżeli na gruntach są uprawiane rośliny)				

1.2.3	Podane w punkcie 1.2.1 odległości są zmniejszone o połowę w przypadku podzielenia pełnej dawki nawozów na co najmniej 3 równe dawki, przy czym odstęp między zastosowaniem tych dawek nie może być krótszy niż 14 dni (jeżeli na gruntach są uprawiane rośliny)				
1.2.4	Spełnienie wymogów podanych w punktach 1.2.2 i 1.2.3 zostało zapisane lub będzie zapisane w ewidencji stosowania nawozów				
1.2.5	Nie myje się rozsiewaczy nawozów i innego sprzętu do aplikacji nawozów oraz nie rozlewa się wody z ich mycia w odległości mniejszej niż 25 m od brzegu zbiorników wodnych, jezior, cieków naturalnych, rowów, kanałów, ujęć wody (jeżeli nie ustanowiono strefy ochronnej na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne, oraz obszarów morskiego pasa nadbrzeżnego.)				
Warunki rolniczego wykorzystania nawozów na terenach o dużym nachyleniu (jeżeli występują skłony równe/większe 10%)					
1.3.1	Na terenach o dużym nachyleniu w kierunku wód powierzchniowych (o skłonie \geq 10%) stosuje się nawozy w odległościach określonych jak dla terenów płaskich (1.2.1) zwiększonych o 5 m. (odpowiednio gnojowica 15 m, pozostałe nawozy 10m w przypadku jezior i zbiorników wodnych o powierzchni do 50 ha, cieków naturalnych, rowów z wyłączeniem rowów o szerokości do 5 m liczonej na górnej krawędzi brzegu rowu, kanałów oraz wszystkich rodzajów nawozów 25 m od :				

	- brzegu jezior i zbiorników wodnych o powierzchni powyżej 50 ha, ujęć wody, jeżeli nie ustanowiono strefy ochronnej na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne, obszarów morskiego pasa nadbrzeżnego.)				
1.3.2	<p>Odległości wymienione w punkcie 1.3.1 zmniejszono o połowę w przypadku podzielenia pełnej dawki nawozów co najmniej na 3 równe dawki, przy czym odstęp między zastosowaniem tych dawek nawozu nie może być krótszy niż 14 dni (jeżeli na gruntach występuje uprawa roślin). (Odległości te wynoszą nie mniej niż: gnojowica 7,5 m, pozostałe nawozy 5 m w przypadku jezior i zbiorników wodnych o powierzchni do 50 ha, cieków naturalnych, rowów z wyłączeniem rowów o szerokości do 5 m liczonej na górnej krawędzi brzegu rowu, kanałów oraz wszystkich rodzajów nawozów 12,5 m od brzegu jezior i zbiorników wodnych o powierzchni powyżej 50 ha, ujęć wody, jeżeli nie ustanowiono strefy ochronnej na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne, obszarów morskiego pasa nadbrzeżnego.)</p>				
1.3.3	W pozostałej części terenu o dużym nachyleniu rozdziela się dawki nawozów azotowych mineralnych, tak aby poszczególne dawki nie przekraczały 100 kg N/ha;				
1.3.4	W pozostałej części terenu o dużym nachyleniu stosuje się nawozy na gruntach ornych, dokonując ich				

	<p>bezpośredniej aplikacji do gleby lub przyorując lub mieszając z glebą, w okresie wegetacyjnym roślin uprawnych – stosuje się je przy największym zapotrzebowaniu roślin na azot; przyorania lub wymieszania z glebą dokonuje się w ciągu 4 godzin od zastosowania nawozu naturalnego, jednak nie później niż następnego dnia po jego zastosowaniu;</p>				
1.3.5	<p>W pozostałej części terenu o dużym nachyleniu uprawia się działkę rolną w kierunku poprzecznym do nachylenia stoku (<i>jeżeli to jest możliwe</i>), stosując odkładanie skiby w górę stoku lub przy zastosowaniu konserwujących systemów uprawy zapobiegających wymywaniu, takich jak uprawa uproszczona, uprawa uproszczona pasowa lub uprawa zerowa, z tym że nie dotyczy to działki rolnej mniejszej niż 1 ha, na której stosuje się uproszczony system uprawy.</p>				
1.3.6	<p>Nie przechowuje się nawozów na terenie o dużym nachyleniu w odległości 25 m od linii brzegu wód powierzchniowych, pasa morskiego i ujęć wód, jeżeli nie ustanowiono strefy ochronnej na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne.</p>				
Okresy nawożenia					
1.4.1	<p>Na gruntach rolnych nawozy stosuje się w wymienionych poniżej terminach. Nawozy azotowe mineralne i nawozy naturalne płynne: Grunty orne 1 marca – 20 października,</p>				

	grunty orne na terenie gmin objętych wykazem stanowiącym załącznik nr 2 do Programu 1 marca – 15 października, grunty orne na terenie gmin objętych wykazem stanowiącym załącznik nr 3 do Programu 1 marca – 25 października, uprawy trwałe, uprawy wieloletnie, trwałe użytki zielone 1 marca – 31 października.				
1.4.2	Nawozy naturalne stałe stosuje się w terminach: Grunty orne 1 marca – 31 października. Uprawy trwałe, uprawy wieloletnie, trwałe użytki zielone 1 marca – 30 listopada.				
1.4.3	Pod rośliny następcze siane jesienią po późno zbieranych przedplonach , buraku cukrowym, kukurydzy lub późnych warzywach stosowana jest dopuszczalna dawka azotu w wieloskładnikowych nawozach dla zakładanych upraw nie przekraczająca dawki 30 kg N/ha. Szczegółowo udokumentowany jest termin zbioru, data stosowania nawozu, zastosowane nawozy i ich dawkę oraz termin siewu jesiennej uprawy.				
1.4.4	Z uwagi na niekorzystne warunki pogodowe, w szczególności nadmierne uwilgotnienie gleby oraz niemożność dokonania zbiorów lub nawożenia: termin stosowania nawozów przesunięto do dnia 30 listopada (co zostało odnotowane w ewidencji stosowania nawozów)				

1.4.5	Nie stosuje się nawożenia na gruntach odłogowanych (<i>gruntach, z których nie jest zbierany plon ani nie stosuje się uprawy w celu zwiększenia żyzności gleby -na przyorania</i>).				
Warunki przechowywania nawozów naturalnych oraz postępowanie z odciekami					
1.5.1	Nawozy naturalne płynne i nawozy naturalne stałe przechowuje się w bezpieczny dla środowiska sposób, <u>zapobiegający przedostawaniu się odcieków do wód i gruntu.</u>				
1.5.2	Przechowuje się nawozy naturalne wytwarzane w gospodarstwie rolnym lub przyjętych od innego gospodarstwa rolnego, przez okres, w którym nie jest możliwe ich rolnicze wykorzystanie.				
1.5.2	Zapewnia się odpowiednie powierzchnie <u>nieprzepuszczalnych miejsc</u> do przechowywania nawozów naturalnych stałych oraz odpowiednie pojemności zbiorników na nawozy naturalne płynne, które posiadają szczelne dno i ściany, przykrytych (<i>w szczególności osłoną elastyczną lub osłoną pływającą</i>),				
1.5.3	Zwierzęta gospodarskie utrzymywane są na głębokiej ściółce a obornik jest przechowywany w budynku inwentarskim o nieprzepuszczalnym podłożu.				
1.5.4	Pojemność zbiorników na nawozy naturalne płynne umożliwia ich przechowanie przez okres 6 miesięcy.				
1.5.5	Powierzchnia miejsc do przechowywania nawozów naturalnych stałych umożliwia ich przechowanie przez okres 5 miesięcy.				
1.5.6	Obliczenie wymaganej pojemności zbiorników lub powierzchni miejsc do przechowywania nawozów				

	<p>naturalnych dokonano na podstawie sporządzonego uprzednio obrotu stada, obliczenia przelotowości zwierząt gospodarskich w grupie technologicznej, a następnie wyliczenia stanów średniorocznych rodzaju i wielkości produkcji nawozów naturalnych. Obliczeń dokonano na podstawie załączników nr 4 i 5 do Programu.</p>				
1.5.7	<p>Wytworzone w gospodarstwie rolnym nawozy naturalne podlegają procesom technologicznym przetwarzania lub przekazaniu, w związku z czym wymagana pojemność zbiorników oraz powierzchnia miejsc do przechowywania nawozów naturalnych ulega stosownemu zmniejszeniu. Rolnik posiada wymagane dokumenty przekazania nawozów lub ich przetwarzania.</p>				
1.5.8	<p>Gospodarstwo dostosuje powierzchnie i pojemności miejsc do przechowywania nawozów naturalnych w terminie: 31 grudnia 2021 r. – w przypadku podmiotów prowadzących chów lub hodowlę zwierząt gospodarskich w liczbie większej niż 210 DJP, w tym podmiotów prowadzących chów lub hodowlę drobiu powyżej 40 000 stanowisk lub chów lub hodowlę świń powyżej 2000 stanowisk dla świń o wadze ponad 30 kg lub 750 stanowisk dla macior; 31 grudnia 2024 r. – w przypadku podmiotów prowadzących chów lub hodowlę zwierząt gospodarskich w liczbie mniejszej lub równej 210 DJP.</p>				

	Obecnie posiadane szczelne zbiorniki umożliwiają gromadzenie co najmniej 4-miesięcznej produkcji tego nawozu				
1.5.9	<p>Obornik przechowuje się także bezpośrednio na gruncie rolnym nie dłużej niż 6 m-cy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - na możliwie płaskim terenie, o dopuszczalnym spadku do 3%, w miejscu niepiaszczystym i niepodmokłym, w odległości większej niż 25 m od linii brzegu wód powierzchniowych, pasa morskiego i ujęć wód, jeżeli nie ustanowiono strefy ochronnej - lokalizację przyzmy oraz datę złożenia obornika w danym roku na danej działce zaznaczono na mapie lub szkicu działki, które przechowywane są przez okres 3 lat od dnia zakończenia przechowywania obornika; - obornik na przyzmy ponownie przechowuje się w tym samym miejscu po upływie 3 lat od dnia zakończenia uprzedniego przechowywania obornika. 				
1.5.10	Pomiotu ptasiego nie przechowuje się bezpośrednio na gruncie przez cały rok.				
1.5.11	Kiszonek nie przechowuje się bezpośrednio na gruncie. Kiszonki przechowuje się w szczególności w silosach, rękawach foliowych, na płytach lub na podkładzie z folii, sieczki, słomy, lub innego materiału, który pochłania odcieki, oraz pod przykryciem foliowym.				
1.5.12	Nawozów naturalnych oraz kiszzonek nie przechowuje się w odległości mniejszej niż 25 m od:				

	1) studni lub ujęć wód, jeżeli nie ustanowiono strefy ochronnej na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne; 2) linii brzegu wód powierzchniowych oraz pasa morskiego.				
1.5.13	Rolnik przyjmuje nawozy naturalne z zewnątrz, posiada odpowiednią powierzchnię lub pojemność posiadanych miejsc do ich przechowywania w bezpieczny dla środowiska sposób, zapobiegający przedostawaniu się odcieków do wód i gruntu. Rolnik posiada umowę przekazania nawozu				
1.5.14	W gospodarstwie utrzymywane są zwierzęta futerkowe w kłatkach i bateriach klatek z ażurową podłogą posiada wymagane zabezpieczenia gruntu znajdującego się pod nimi. Zabezpieczenie posiada szczelną i litą, odporną na mechaniczne uszkodzenia powierzchnią, ukształtowaną w sposób zabezpieczający przedostawaniu się odcieku do wód lub gruntu. Poza systemem pastwiskowym z regularną zmianą zadarnionych kwater, nie umieszcza się klatek dla zwierząt futerkowych z ażurową podłogą bezpośrednio na gruncie.				
1.5.15	Odchody zwierząt futerkowych mięsożernych nie są mieszane i nie są przechowywane wspólnie z odpadami pochodzącymi z przygotowania paszy dla tych zwierząt.				
	Dawki i sposoby nawożenia azotem				
1.6.1	Wielkość rocznej dawki nawozów naturalnych wykorzystywanych rolniczo zawiera nie więcej niż 170 kg				

	N w czystym składniku na 1 ha użytków rolnych. Zaplanowano dystrybucje nawozów naturalnych na poszczególne działki.				
1.6.2	Ilość nawozów naturalnych wytwarzanych w gospodarstwie rolnym i ilość azotu w tych nawozach obliczona została na podstawie stanów średniorocznych zwierząt gospodarskich oraz średniej rocznej wielkości produkcji nawozów naturalnych i koncentracji azotu zawartego w tych nawozach (na podstawie Załączników 4 i 6 do Programu).				
1.6.3	Została obliczona ilość nawozów naturalnych wytworzonych w gospodarstwie rolnym i przeznaczonych do przekazania oraz ilość azotu zawartego w tych nawozach.				
1.6.4	Sporządzony został plan nawożenia azotem lub stosuje się maksymalne dawki azotu (według tabeli nr 14, nie dotyczy upraw pod osłonami) .				
1.6.5	<u>Gospodarstwo prowadzi chów lub hodowlę drobiu powyżej 40 000 stanowisk lub chów lub hodowlę świń powyżej 2 000 stanowisk dla świń o wadze ponad 30 kg lub 750 stanowisk dla macior,</u> 1) posiada opracowany plan nawożenia azotem 2) uzyskało pozytywną opinię okręgowej stacji chemiczno-rolniczej, zwanej dalej „okręgową stacją”, o tym planie – nie później niż do dnia rozpoczęcia stosowania nawozu naturalnego lub produktu pofermentacyjnego;				

	3) doręczyło wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta) oraz wojewódzkiemu inspektorowi ochrony środowiska, właściwemu ze względu na miejsce stosowania nawozów naturalnych lub produktów pofermentacyjnych, kopię tego planu, wraz z pozytywną opinią okręgowej stacji o tym planie , nie później niż do dnia rozpoczęcia stosowania nawozu naturalnego lub produktu pofermentacyjnego.				
1.6.6	Podmiot nabywający nawóz naturalny lub produkt pofermentacyjny od podmiotu wymienionego w punkcie 1.6.5 importującego nawóz naturalny lub produkt pofermentacyjny posiada plan nawożenia azotem oparty o bilans azotu .				
1.6.7	Gospodarstwo prowadzi chów lub hodowlę drobiu powyżej 40 000 stanowisk lub chów lub hodowlę świń powyżej 2000 stanowisk dla świń o wadze ponad 30 kg lub 750 stanowisk dla macior, zbywa do 30% gnojówki i gnojowicy do bezpośredniego rolniczego wykorzystania , na podstawie umowy zawartej w formie pisemnej pod rygorem nieważności pozostałą ilość przeznaczają do produkcji biogazu rolniczego lub zagospodarować na użytkach rolnych, których jest posiadaczem i na których prowadzi uprawę roślin . Strony przechowują zawartą umowę co najmniej przez 3 lata od dnia jej wygaśnięcia				
1.6.8	Gospodarstwo :				

	<p>- posiada powierzchnię powyżej 100 ha użytków rolnych, lub</p> <p>3) uprawia uprawy intensywne, których lista została określona w załączniku nr 7 do programu działań, na gruntach ornych na powierzchni powyżej 50 ha, lub</p> <p>4) utrzymuje obsadę większą niż 60 DJP według stanu średniorocznego, – posiada plan nawożenia azotem - oparty na <u>uproszczonym bilansie azotu (określonym w załączniku 8 do Programu)</u>, opracowanego odrębnie dla każdej działki rolnej.</p>				
1.6.9	Gospodarstwo obowiązane do opracowania planu nawożenia azotem, nie stosowało wyższych dawek nawozów niż wynikające z tego planu.				
Maksymalne dawki azotu					
1.6.10	Gospodarstwa nie dotyczy obowiązek opracowania planu nawożenia azotem, dlatego stosuje nawozy w dawkach nieprzekraczających maksymalnych ilości azotu działającego ze wszystkich źródeł (zawartych w tabeli 14 załącznika nr 9 do Programu), dla upraw w plonie głównym, dla plonów uzyskiwanych w warunkach uregulowanego odczynu gleby, zbilansowanego nawożenia azotem, fosforem i potasem (NPK) i stosowania integrowanej ochrony roślin lub, dobrowolnie opracowało plan nawożenia azotem – stosuje dawki nawozów zgodnie z opracowanym planem.				
Sposób dokumentowania realizacji Programu					
1.6.11	Rolnik przechowuje umowę na podstawie której nawozy naturalne mogą być zbywane do				

	bezpośredniego rolniczego wykorzystania, przez okres 3 lat od dnia zakończenia nawożenia wykonanego na podstawie posiadanego planu nawożenia azotem albo obliczeń maksymalnych dawek azotu.				
1.6.13	Rolnik, który gospodaruje na powierzchni większej lub równej 10 ha użytków rolnych lub utrzymuje zwierzęta gospodarskie w liczbie większej lub równej 10 DJP według stanu średniorocznego, prowadzi – w postaci papierowej, w formie zapisów własnych, arkuszy, dzienników lub książki nawozowej, lub w postaci elektronicznej – ewidencję zabiegów związanych z nawożeniem azotem , zawierającej informacje o: <ol style="list-style-type: none"> 1) dacie zastosowania nawozu; 2) rodzaju uprawy i powierzchni uprawy, na której został zastosowany nawóz; 3) rodzaju zastosowanego nawozu; 4) zastosowanej dawce nawozu; terminie przyorania nawozu naturalnego, w przypadku zastosowania tego nawozu na terenie o dużym nachyleniu				
1.6.14	Rolnik, który gospodaruje na powierzchni większej lub równej 10 ha użytków rolnych lub utrzymuje zwierzęta gospodarskie w liczbie większej lub równej 10 DJP według stanu średniorocznego, przechowuje ewidencję zabiegów, o której mowa w 1.6.13, przez okres 3 lat od dnia zakończenia nawożenia wykonanego na podstawie posiadanego planu				

	nawożenia azotem albo obliczeń maksymalnych dawek azotu				
1.6.15	Prowadzenie ewidencji nie dotyczy upraw pod osłonami (szklarnie, inspekty, namioty foliowe) oraz upraw kontenerowych, wykorzystujących technologię zamkniętego obiegu nawozów i wody				